

Natalija Ludoški

SVI SMO MI ODNEKUD – POREKLOM

(Milorad Grujić: *Granice*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2016)

*Krv mi veze vez po duši,
strašću me životinja guši,
i tka mi u život tlo:
zavičaj moj, ravnicu što zre
gde pijan raspasan seljak mre,
u krvi što je svo dobro, ne zlo.*
(Miloš Crnjanski)

„Nije lako biti srednjoškolski profesor srpske književnosti i jezika u malom gradu. Nema tu mnogo čari. Nezadovoljstvo te brzo zaokupi... Siromaštvo te ubija“, otpočinje svoj introspektivni monolog jedan od likova romana *Granice*. Da! I sama sam profesor srpske književnosti u istom tom gradu, čak istoj gimnaziji. „Ali nekako sam našao čime ću se baviti mimo svoga zanata. Crnjanski je postao moja opsesija“, nastavlja profesor Mihailo Grujić, dok ja čitam roman o njemu i njegovim precima kraj radnog stola gde me čeka započeti tekst o časopisu *Ideje* Miloša Crnjanskog. Pišući o ovom proskribovanom časopisu i njegovom uredniku, svoj osećaj nelagode nalazim artikulisan u Grujićevoj knjizi:

Crnjanskom su nanete mnoge nepravde... stid me je zbog onoga što su činili Milošu Crnjanskom, svi (sigurno ne baš svi, ali većina). Ma kako se borio, bio je nezaštićen, neotporan, ma kako se činio jakim i velikim, ostao je nejak u odnosu na čaršiju, glasine, bedu pakosti ljudske, licemerje i neprekidnu zlobu. To je pisac kojeg su izdali i najbolji prijatelji, oni koji su ga obožavali, znali napamet, kleli se u njegovo delo.

A evo i gde delimo zbornicu moj fiktivni kolega i ja: „Zrenjanin je nekada bio lep i veseo grad, pun mladosti, uspešne privrede. Sve je to nestalo. Propalo. Tužno je zapažati ono što se ruši i sećati se negdašnjeg sjaja. Sve je bilo u pokretu. Živahno, a sada sve umrtvljeno“, veli jedan od dvojice glavnih likova, knjižar i antikvar, kome je autor romana nadenuo sopstveno ime – Milorad Grujić.

Da je princip identifikacije osnova afiniteta ostvarenog između knjige i čitaoca, uverena sam odavno. Privlači me ono što prepoznajem kao svoje, blisko, srodno. I to je predmet jednog esejističkog ekskursa u ovom romanu:

U pozorištu, uz onaj dijalog i događanje na sceni, najvažniji su dijalog i događanje između scene i gledališta. Do njih ili dođe ili ne dođe. To se isto odnosi i na knjige koje neko izdaje. Najvažnija je komunikacija između čitaoca i štiva. Ako do te komunikacije, do te korespondencije dođe, onda je komad uspeo. Ako ne dođe, komad je u važnom svom delu promašen. U odnosu na sre-

dinu u kojoj se izvodi. Taj dijalog nastaje ako gledalac, sad možeš to prevesti kao čitalac, otkrije u onome što gleda, odnosno u onome što čita, deo svog unutrašnjeg pejzaža. Identifikacijom...

Dakle, da bih pisao komade u kojima će doći do te interakcije, trebalo je da dobro upoznam unutrašnje biće savremenog čoveka našeg podneblja. A on nije pao s Marsa. On je dobar deo svog unutrašnjeg bića nasledio u genima, on je imao svoje pretke, ti preci svoje i tako dalje. Do dna. To je razlog zašto sam počeo da se zanimam za prošlost.

Dok su drugi kopali oko svojih vikendica, ja sam kopao po istoriji,

kaže Milan Kumanović, stožerni lik romana čiji autor pretačući život u priču i priču u život, ispreda delo koje se doživljava kao *totalni roman*. Jer, na nešto više od trista stranica, maestralno je isprepletano mnoštvo motiva, donet roman unutar romana, uvedeno na desetine likova, ukršteno više žanrova, slojevito dograđeno nekoliko vremenskih ravni, otvorene mogućnosti za vatromet asocijacija, sučeljeno tragično s komičnim, složena značenja vešto zakrivena čitljivim, sigurnim rukopisom.

Na romanesknu scenu pisac izvodi trojicu junaka: dedu (Milana Kumanovića), jaku, poznatu i uvaženu ličnost, sina (Milorada Grujića), neostvarenog pisca i, po svemu – nesnađenog čoveka, i unuka Mihaila Grujića. U osnovi porodični, roman sadrži i elemente drugih podžanrova: društvenog romana, romana hronike, esejističkog romana, romana o vaspitanju, romana lika, monološkog romana, ljubavnog, lirskog... Obuhvatajući događaje od dvadesetih godina 20. veka do savremenosti, spušta se i u dublju prošlost panonskog prostora naseljenu Srbima; Baranju (Beli Manastir, Os(ij)ek...), Banat (Kumane, Zrenjanin...), Bačku (Novi Sad, Sremsku Kamenicu...). „Tada sam bio fasciniran prošlošću Banata, koja je neuporediva. Nema još jednog kutka zemlje koji je imao tako dramatičnu prošlost kao Banat. Naravno ima. To što ja mislim uopšte ne mora biti tačno. Ovde je, znaš, uvek bila granica. *Die Grenzen!*...“, veli blagoglagoljivi Milan Kumanović.

Regionalna tematika nacionalno šarolikog prostora, identitetska pitanja, iziskuje i studije naravi: „Mađari i Slovaci ne menjaju ni ime, a mi, Srbi, i prezime!“, konstatuje Kumanović objašnjavajući promenu porodičnog imena nekadašnjim sukobom među braćom koju je obuzela „tolika netrpeljivost... da nisu htela isto prezime da nose. Srpska posla.“ U osnovi priča o sukobu na relaciji očevi–sinovi („Kao što je poznato, mama nikad nije problem. Problem je tata. Ovo što sledi zbog njega je“, kategoričan je srednji u porodičnom nizu – Milorad Grujić), roman *Granice* može se čitati i kao priča o bogomdanim i onim „u silu boga“ piscima. Dok stari Kumanović „halapljivo“, „zbrda-zdola“, „željen razgovora“, „nabacuje“ priče („I eto, to, to nabacano, to je moj život. Taj život, koji sam ja registrovao na ekranu, u sebi, to je sve ono što sam proživio, sve ono šta sam prošao što sam iskusio, što sam upoznao ili bar naslutio, a nisam upoznao do kraja, i zaključio sam da je taj život dramatičniji od svake literature. Taj život, čak i moj“), dotle drugi nadobudno veli: „Ne podnosim dokumentarnost. Sve ću izmisliti. Ja sam Milorad Grujić, ja pravim priče.“

„Barokni prečanim“ (opet prizivam Crnjanskog, koji je ovu sintagmu upotrebio u svim drukčijem značenju), čini mi se adekvatnim kvalifikativom za roman *Granice*, koji uz more drugih, opozitno postavljenih tematsko-motivskih izvorišta (otac–sin, ostvarenost–pomašenost, ekstrovertno–introvertno, optimizam–pesimizam, akcija–kontemplacija, sadašnjost–prošlost, trenutak–večnost, patriotizam–sterijanska rodoljubivost, život–literatura, fikcija–faktografija, drevna veština pripovedanja–postmoderni konstrukt...) uključuje

i refleksije o našoj književnoj sceni: „Ja ne očekujem mnogo od savremenika. I nije mi to uopšte ni važno i dobro se osećam. Pre mi je muka. Od tih promocija, ja tebi vojvodo, a ti meni serdare... Tu se toliko zagadilo. To je koješta. Naš književni život je čista propast i navala mediokriteta. To nam je tzv. zapad nametnuo, to gađenje nad autentičnim.“ Nadmoćno, kao kadgod Crnjanski („...da se smejem na izvesne stvari, znate, to moram – jer sam *Banaćanin*“), pripoveda Kumanović, alias Grujić, o korumpiranosti književne scene, sećajući se do neba uzdizanog Matije Bana od čijeg dela nije ostalo ništa. Tek toponim Banovo brdo čuva sećanje na mesto gde je ovaj posedovao vinograde: „U Matici srpskoj iza stola njenog predsednika stoji veliki portret tog Matije Bana. Valjda da svakog predsednika Matice podseća da ni od njega neće ostati ništa. Mada, od ponekoga će nešto i ostati. A meni, šta će meni horski hvalospjevi kritičara kad ja nemam ni čokot loze, a nekmoli vinograd?!“

I da, da ne zaboravim; vajka se Mihailo, u pismima ocu, najvećim delom posvećenim Crnjanskom, kako je u bogatoj bibliografiji ovog pisca njegovo delo osvetljavano iz bezbroj uglova, ali: „o Banatu i Milošu Crnjanskom ništa... Kao da je Banat, kada je u pitanju Crnjanski, namerno prećutkivan. Koliko je 'opasan' Crnjanski, toliko je i 'njegov' Banat... ili je i Banat, koliko i Crnjanski, smišljeno 'potcenjivan'. Verujem da nije. Ali zar ne liči?“ Elem, pre pet godina, povodom jubilarne stodvadesetogodišnjice rođenja našeg pisca, sa svojim gimnazijalcima snimila sam polusatnu radio-emisiju *Miloš Crnjanski o Banatu i o Banaćanima*. Treba li reći da je sinopsis nastao, uglavnom, prema istoimenoj knjizi (pomenutoj, naravno, u romanu o kojem je reč) za čije objavljivanje su zaslužni sve sami Banaćani (priređivač Stojan Trećakov, recenzenti Vojislav Despotov, Raša Popov, glavni i odgovorni urednik Milorad Grujić)? Knjigu je objavila Književna zajednica Novog Sada, a štampala „Budućnost“ u Zrenjaninu 1989.

Omaž zrenjaninskih gimnazijalaca Crnjanskom i Banatu emitovan je 28. oktobra 2013. godine na Radio Zrenjaninu. I taj radio pripada, od pre nekoliko godina, prošlosti grada koji „je postao mrtvački grad“. A ovaj prikaz, koji i ne znam da li je trebalo da pišem, ili bi bolje bilo da sam se prepustila čistom čitalačkom užitku, valjalo bi objaviti u nekom banatskom časopisu. *Ulaznica*, pokrenuta 1967. (u kojoj bi, po prirodni stvari, najpriličnije bilo da objavim tekst o Grujićevom romanu), izlazi s mene pa na uštap...

I za sam kraj (raspričala sam se kô razgovora željen Kumanović), piše Crnjanski u pismu Milanu Tokinu, u Vršac, i ovo: „Nisam ja zaboravio Vojvodinu, volim je uvek kao i sve što je iznemoglo, a nekad bilo burno.“